

Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji Naukowej
„Польские ссыльные в Сибири во второй половине XVIII–
начале XX века в восприятии российской администрации,
переселенцев и коренных народов Сибири”,
Omsk 25–27 maja 2015

W środowisku historyków kieleckich zajmujących się dziejami stosunków polsko-rosyjskich w XIX wieku od dawna kielkowała myśl intensyfikacji badań nad syberyjskimi losami polskich zesłańców. Informacje uzyskane podczas sondażowych kwerend archiwalnych i spotkań z historykami z Syberii uświadamiały, jak wielki potencjał badawczy stanowią źródła przechowywane w regionalnych archiwach syberyjskich.

Jednocześnie postanowiono spojrzeć na dzieje polskiej zsyłki na Syberię z nowej perspektywy i spróbować odpowiedzieć na pytanie: jak postrzegała zesłańców ludność miejscowa — zarówno napływowa, a więc Rosjanie, jak i rdzenni mieszkańcy Syberii? Zdając sobie sprawę, że przeprowadzenie tych badań nie będzie możliwe bez znacznych nakładów finansowych, w roku 2014 przygotowano projekt realizacji tematu badawczego „Polscy zesłańcy na Syberii Zachodniej w drugiej połowie XVIII wieku–XIX wieku w oczach Rosjan i ludności syberyjskiej”. Projekt ów uzyskał finansowanie w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (moduł 1.2 — projekty badawcze realizowane we współpracy międzyśrodowiskowej i interdyscyplinarnej przez naukowców polskich i zagranicznych)¹. Oficjalnym zagranicznym partnerem kieleckiej uczelni został Państwowy Uniwersytet Rolniczy im. Piotra Śtołypina w Omsku.

Plan realizacji projektu przewidywał — oprócz przeprowadzenia szerokich kwerend archiwalnych — organizację dwóch konferencji naukowych — w Omsku i Kielcach. Pierwsza z nich odbyła się w dniach 25–27 maja 2015 roku w Omsku. Intencją organizatorów konferencji było przede wszystkim stworzenie forum do prezentacji wyników swoich najnowszych badań historykom polskim i rosyjskim, przede wszystkim badaczom pracującym w ośrodkach naukowych Syberii.

¹ „Polscy zesłańcy na Syberii Zachodniej w drugiej połowie XVIII wieku–XIX wieku w oczach Rosjan i ludności syberyjskiej” — umowa Nr 0098/NPRH3/H12/82/2014 — kierownik: prof. dr hab. Wiesław Caban.

Głównymi organizatorami konferencji były: Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach i dwie uczelnie z Omska: Państwowy Uniwersytet Rolniczy im. Piotra Stołypina oraz Państwowy Uniwersytet im. Fiodora Dostojewskiego. Przedsięwzięcie wsparły również: Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie, Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Irkucku oraz syberyjskie organizacje polonijne: Polskie Centrum Kulturalno-Oświatowe „Polonez” i Kulturalno-Oświatowe Stowarzyszenie Polonijne „Rodzina”.

W konferencji udział wzięło ponad czterdziestu naukowców z Polski (Białystok, Gdańsk, Kielce, Lublin, Siedlce, Toruń, Warszawa, Wrocław) i Rosji (m.in. Abakan, Barnauł, Irkuck, Jekaterynburg, Krasnojarsk, Nowosybirsk, Omsk, Surgut, Tobolsk, Tomsk). Podkreślić należy, iż konferencja miała charakter interdyscyplinarny, gdyż oprócz historyków wzięli w niej udział również archiwiści, archeolodzy, etnolodzy, socjolodzy, prasoznawcy oraz politolodzy. Warto w tym miejscu podkreślić, że stronę polską reprezentowali zarówno bardzo zasłużeni w badaniu problematyki syberyjskiej uczeni, jak chociażby Wiktoria Śliwowska, Zbigniew Wójcik, Jan Trynkowski czy Wiesław Caban, jak i historycy znajdujący się na początku swej drogi naukowej (Agnieszka Kaniewska, Michał Antonowicz, Łukasz Wołczyk).

Konferencję swoim udziałem zaszczylicili również: oficjalny przedstawiciel Unii Europejskiej w Federacji Rosyjskiej Vygaudas Ušackas, a także I Zastępca Ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie Jarosław Książek i Konsul Generalny RP w Irkucku Marek Zieliński. Być może właśnie z powodu udziału przedstawicieli korpusu dyplomatycznego konferencja uznana została przez niektóre środowiska rosyjskie za polityczną prowokację, czemu dano wyraz w dniu jej otwarcia, organizując pikietę przed budynkiem, w którym odbywały się obrady. Paradoksalnie dzięki temu wydarzeniu o samej konferencji mogli dowiedzieć się mieszkańcy całej praktycznie Rosji. Informacja o proteście przebiła się bowiem również do serwisów informacyjnych ogólnorosyjskich telewizji. Szkoda tylko, że podobnego zainteresowania nie wzbudziły już ani same obrady, ani wygłaszane referaty. Niemniej jednak w ten sposób konferencja otrzymała poważną, choć niezamierzoną promocję medialną.

W czasie sesji plenarnej, po wystąpieniach przedstawicieli organizatorów i korpusu dyplomatycznego, wygłoszono cztery referaty. Pozostałe zaprezentowane zostały podczas obrad w czterech sekcjach, spośród których dwie obradowały 25, a dwie — 26 maja. Podczas dwudniowych obrad wygłoszono prawie czterdzieści referatów. Nie miejsce tu na osobne omówienie każdego z wystąpień. Szczegółowy program konferencji dostępny jest na stronie internetowej projektu http://www.ujk.edu.pl/nprh3/wp-content/uploads/2015/05/program_omsk.pdf. Zaprezentowane referaty podzielić można na kilka grup. Oczywiście podział ów musi być niedoskonały, albowiem w wielu wystąpieniach poruszono wątki pozwalające zaliczyć je do kilku z tych grup.

Do pierwszej grupy zaliczyć możemy wystąpienia dotyczące problematyki integracji, samoidentyfikacji i asymilacji Polaków na Syberii. Wymienić tu można

wypowiedzi Natalii Suworowej², Anny Krich i Swietłany Muliny³ czy Leonida Ostrowskiego⁴.

Liczną grupę referatów stanowiły wystąpienia poświęcone mało znanym bądź zupełnie jeszcze niesfunkcjonującym w obiegu naukowym źródłom historycznym. Do grupy tej zaliczyć możemy referaty Adama Dobrońskiego⁵, Artura Góraka⁶, Jacka Legiecia⁷, Wiktorii Śliwowskiej⁸ i Natalii Skorobogatowej⁹.

Kolejną grupę stanowią referaty poświęcone życiu i działalności Polaków na Syberii. Znalazły się tu wystąpienia dotyczące zarówno całych grup, jak i poszczególnych osób, przeważnie zesłanych na Syberię z powodów politycznych, ale również takich, które udały się tam dobrowolnie bądź w ramach wypełniania obowiązków służbowych. W wystąpieniach tych znalazło się miejsce nie tylko na odkrycie często zupełnie nieznanych kart ich działalności, lecz także na kwestie poświęcone ocenie tych osób i ich dokonań przez współczesnych i historiografię.

Przy tej okazji warto podkreślić, że wystąpienia te udowodniły — na co zwrócił uwagę w swoim referacie Wiesław Caban¹⁰ — konieczność ponownego przeanalizowania pod kątem celów projektu źródeł memuarystycznych od dawna funkcjonujących już w obiegu naukowym, takich choćby jak wspomnienia Benedykta Dybowskiego¹¹, Karola Lubicza-Chojeckiego¹², Wasilija Berwi-Flerowskiego¹³ czy dzienniki Wacława Lasockiego¹⁴.

² Н.Г. Суворова, *Ссылные в сибирском сельском обществе: варианты сословной и этноконфессиональной интеграции (XIX–начало XX в.)*.

³ А.А. Крих, С.А. Мулина, *Правовая и этносоциальная идентификация поляков в Сибири в 19 веке*.

⁴ Л.К. Островский, *Польские ссыльные в Западной Сибири на рубеже XIX–XX века (проблемы взаимоотношения с принимающим обществом)*.

⁵ А. Доброński, *Польские ссыльные в роли пропагандистов новых городских обычаев (на примере воспоминаний Адольфа Бялокоза — участника восстания 1863 года)*.

⁶ А. Гурак, *Документация католических общин Пермской губернии в XIX веке: состояние и исследовательский потенциал*.

⁷ Я. Легеч, *Участники январского восстания в тобольской тюрьме в свете описаний Сергея Стахевича*.

⁸ В. Слизовска, *Сибирские загадки. Судьбы омского альбома Киприана Дунина-Вонсовича 1850–1857 годов*.

⁹ Н.Н. Скоробогатов, *Польские ссыльные и добровольные переселенцы по документам архивов Красноярского края (1860–е–1914 годы)*.

¹⁰ В. Цабан, *Отношения россиян с поляками в свете воспоминаний и писем польских ссыльных*.

¹¹ М. Пшенёсло, М. Пшенёсло, *Поляки в глазах россиян и коренного населения Западной Сибири в свете мемуарного наследия Бенедикта Дыбовского*.

¹² З. Вуйчик, А. Кучиньски, *Города, люди и степи в описаниях ссыльного Кароля Любич Хоецкого*.

¹³ С. Вех, *Ссылка участников январского восстания в свете воспоминаний Василия Берви-Флеровского*.

¹⁴ Л. Волчкы, *Польско-российские отношения в свете дневников Вацлава Лясоцкого*.

Do kolejnej grupy zaliczyć należy teksty dotyczące problemów metodologicznych. Są to między innymi wystąpienia Bolesława Szostakowicza¹⁵, Michaiła Szyłowskiego¹⁶, Wiktora Djatłowa¹⁷ i Konstantina Grigoriczewa¹⁸.

Najbardziej chyba gorąca dyskusja towarzyszyła obradom trzeciej sekcji. Toczyła się ona nie tylko wokół zaprezentowanych referatów, ale również wokół rzeczywiście kontrowersyjnie sformułowanego tytułu panelu, który brzmiał *Zagadnienia polskiej kolonizacji Syberii*. Zdaniem rosyjskich uczestników dyskusji tytuł ów sugerować mógł, że istniała jakaś zorganizowana przez Polaków akcja zasiedlania Syberii, niektórzy polscy uczestnicy obrad zwracali zaś uwagę, że takie sformułowanie lokuje Polaków w gronie kolonizatorów, żyjących z wyzysku miejscowej ludności. W rezultacie więc organizatorom przypadkowo udało się wywołać ciekawą dyskusję na temat samej definicji kolonizacji i oceny tego procesu.

Obecność Polaków na tych obszarach z czasem stała się na tyle istotna i widoczna, że nie mogła nie znaleźć odbicia nie tylko w dokumentach oficjalnych czy wspomnieniach, lecz także w literaturze pięknej. Zagadnieniu temu nader interesujący referat poświęciła Tatiana Mosunowa z Jekaterynburga¹⁹.

Należy zauważyć, że tematyka części referatów nie do końca — chronologicznie i geograficznie — korelowała z jej tytułem. Przerażeni nieco ogromem zadań autorzy projektu zawężili obszar badań do terenów Syberii Zachodniej. Już po kilku miesiącach jego realizacji okazało się, że — co podczas jednej z dyskusji przyznał sam kierownik projektu — nie było to rozwiązanie do końca szczęśliwe. Ograniczenie obszaru badań polskiej zsyłki na Syberię tylko do terenów między Uralem a Jenisejem oznaczałoby bowiem konieczność niepotrzebnego wypreparowywania fragmentów losów poszczególnych osób i grup zesłańców tylko do okresu, kiedy przebywali oni na Syberii Zachodniej. Dlatego też — w miarę możliwości — w prowadzonych badaniach uwzględnione zostaną również obszary północno-wschodniej części Rosji europejskiej, Uralu, a także Syberii Wschodniej.

Znalazło się również miejsce dla referatów luźno jedynie związanych z tematyką konferencji, ale inspirujących — zwłaszcza historyków — nowym podejściem do zachowanych źródeł. Przykładowo Maria Czornaja na podstawie analizy zabytków kultury materialnej, pozyskanych również w trakcie badań archeologicznych, przedstawiła przenikanie na Syberię już w XVII wieku elementów kultury polskiej²⁰,

¹⁵ Б.С. Шостакович, *Преодоление традиционалистской маргинально-изоляционистской трактовки истории поляков в Сибири в современном концептуальном осмыслении польско-сибирской истории как интегральной сферы многоаспектных межэтнических взаимосвязей в прошлые столетия в зауральском регионе России*.

¹⁶ М.В. Шиловский, *Польские политические ссыльные в Сибири во второй половине XIX–начале XX веков: итоги и новые подходы к изучению*.

¹⁷ В.И. Дятлов, *Динамика диаспоростроительства в переселенческом сибирском обществе: от конфессионально-сословного к этническому основаниям*.

¹⁸ К.В. Григоричев, *В тени номинаций: практики формирования сообществ и локальностей*.

¹⁹ Т.П. Мосунова, *Образ поляков в произведениях уральских писателей*.

²⁰ М.П. Чёрная, *Европейский компонент в культурном коде воеводской усадьбы Томска (вторая половина XVII–середина XVIII веков)*.

natomiast Nina Kazydub wspomniała o polskim wątku w dziedzinie tradycji uprawy fasoli²¹ na Syberii.

Podkreślić należy, że tak duże przedsięwzięcie pod względem organizacyjnym po raz kolejny przygotowane zostało wzorowo. Po raz kolejny, albowiem Omski Uniwersytet Rolniczy im. Piotra Stołypina cyklicznie organizował wcześniej konferencje „Sibirskaja Dieriewnia. Istorija, sowriemiennoje sostojanije, perspektiwy razwitijsa”, których integralną częścią był zawsze panel poświęcony losom Polaków na Syberii. Kilkudziesięciu polskich uczestników tych konferencji potwierdzić może, że zawsze pod względem organizacyjnym były one doskonale przygotowane. Niemniej jednak należy podkreślić raz jeszcze, że — nie zapominając o wsparciu wielu osób i instytucji — bez środków z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki organizacja konferencji nie byłaby możliwa.

Przebieg dyskusji nad niektórymi referatami po raz kolejny udowodnił, jak niewiele wiemy czasami o badaniach prowadzonych w innych krajach. Publikacje wydawane na Syberii (chodzi tu przede wszystkim o czasopisma naukowe) praktycznie nie docierają do Polski, jeszcze gorzej jest z literaturą polską, która na rynku rosyjskim jest praktycznie nieobecna. Ów brak przepływu informacji powoduje, że poszczególni badacze w efekcie znużonych często poszukiwań „odkrywają” na własny użytek materiały źródłowe funkcjonujące już w obiegu naukowym. Oczywiście możliwości, jakie daje Internet, otwierają nowe obszary dla wymiany informacji, ale doświadczenia kolejnych konferencji udowadniają, że nie są one w stanie w pełni zastąpić bezpośrednich kontaktów.

Dyskusje, również te kularowe, były — jak już wspomniano — czasami burzliwe. Trudno spodziewać się, żeby w niektórych kwestiach oceny historyków polskich i rosyjskich były zgodne. Nie oznacza to jednak, że nie należy zapoznawać się z opiniami i argumentami drugiej strony. Wypada jedynie życzyć, aby ów dialog był kontynuowany przy możliwie najmniejszym wpływie aktualnej sytuacji politycznej, która polsko-rosyjskiej współpracy naukowej nie ułatwia.

Trzeciego dnia uczestnicy konferencji mieli okazję odwiedzić odległą o około 160 km od Omska wieś Despotzinowka, założoną pod koniec XIX wieku przez polskich osadników, a nazwaną tak na cześć gubernatora tobolskiego Aleksandra Despot-Zenowicza, uważanego za obrońcę i protektora polskich zesłańców. Polskich śladów, poza nazwiskami mieszkańców i katolickimi mogiłami na miejscowym cmentarzu, zachowało się niewiele, ale pamięć o swoich korzeniach jest wśród niektórych mieszkańców ciągle żywa. Dzięki wycieczce tej uczestnicy konferencji zyskali możliwość nie tylko spojrzenia w historię, lecz także zapoznania się z realiami współczesnej syberyjskiej „głębiny”.

Podkreślić należy, że uczestnicy konferencji wykazali się dużym zdyscyplinowaniem, jeżeli chodzi o dostarczanie tekstów swych referatów, dzięki czemu już po miesiącu od zakończenia konferencji ukazał się zbiór materiałów będący jej pokłosiem.

²¹ Н.Г. Казыдуб, *Польская фасоль в Сибири: история, традиции, генетический потенциал*.

Należy uznać to za duże osiągnięcie, albowiem z uwagi na liczbę i zróżnicowanie tematyczne tekstów, było to trudne przedsięwzięcie redakcyjne i edytorskie²².

Sprawozdanie niniejsze zakończyć wypada, niestety, smutną informacją. Kilka tygodni po zakończeniu obrad konferencji, 17 lipca 2015 roku zmarł jeden z jej uczestników — prof. Bolesław Szostakowicz, jeden z najwybitniejszych badaczy losów Polaków na Syberii w XIX wieku. Kontynuowanie badań nad tą tematyką będzie z pewnością najlepszym z możliwych hołdem złożonym jej pamięci...

Jacek Legieć

²² *Польские ссыльные в Сибири во второй половине XVIII–начале XX века в восприятии российской администрации, переселенцев и коренных народов Сибири*, Сб. науч. тр., ред. С.А. Мулина, А.А. Крих, Я. Легеч, О.О. Тарабанова, Л. Волчых, Омск 2015.

Ludoznawcy ponownie we Lwowie!

W dniach 24–27 września 2015 roku we Lwowie odbyło się 91. Walne Zgromadzenie Delegatów Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Towarzystwo Ludoznawcze zostało założone w 1895 roku przez Antoniego Kalinę właśnie we Lwowie. Do grona jego założycieli należeli także inni profesorowie Uniwersytetu Jana Kazimierza oraz pracownicy naukowcy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.

A. Kalina urodził się 23 maja 1846 roku w wsi Krępa pod Ostrowem Wielkopolskim, zmarł 3 maja 1906 roku we Lwowie. Był sławistą, etnografem i działaczem społecznym, profesorem i rektorem Uniwersytetu Lwowskiego. W 1895 roku założył Towarzystwo Ludoznawcze oraz najstarsze polskie czasopismo etnologiczne „Lud”. Został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

Towarzystwo 120. rocznicę swojego istnienia świętowało w mieście, w którym zostało powołane. To także jubileusz 120-lecia stworzenia kolekcji etnograficznej Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki, będącej bazą funkcjonującego od 1951 roku Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego we Lwowie.

Zjazdowi towarzyszyła międzynarodowa konferencja naukowa pt. „Polska i ukraińska etnologia dzisiaj. Kontynuacje i perspektywy”. Wydarzenie to swoim patronatem objęli Konsul Generalny Rzeczypospolitej we Lwowie oraz rektorzy Uniwersytetu Lwowskiego i Wrocławskiego. Była ona okazją — po raz pierwszy w historii na tak dużą skalę — do spotkania polskich i ukraińskich etnologów, antropologów kultury, folklorystów, muzealników oraz reprezentantów innych pokrewnych dyscyplin naukowych. W sesjach tematycznych swoje referaty wygłosili polscy i ukraińscy pracownicy ośrodków akademickich, muzeów i stowarzyszeń. Były one poświęcone następującym zagadnieniom: dziejom PTL i Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki oraz początkom badań ludoznawczych; wybitnym postaciom polskiej i ukraińskiej etnologii; obrazowi polskiej i ukraińskiej etnologii w świecie słowiańskim w okresie powstania PTL i Towarzystwa Naukowego im. Tarasa